

İBN TUFEYL'İN DOĞA ANLAYIŞI ve İNSANIN KENDİNİ VARETMESİ

Güncel Önkal

Kaynakça:

*Hay Bin Yakzan, İbn Tufeyl, çev: M.Ş. Yaltkaya, B.Reşid, YKY, İstanbul, Eylül 2000.

*Ortaçağda Eğitim Felsefesi, Doç.Dr. Gülnihâl Küken, Alfa Yay, İstanbul, Mart 2001.

İbn Tufeyl, 1106-1186 yılları arasında yaşamış Endülüslü ünlü filozoftur. Batı dünyasında Abubacer adıyla tanınmıştır. İbn Tufeyl'in doğa anlayışını bize en çarpıcı şekilde sunan eseri *Hayy Bin Yakzan*'da bulabiliriz. Ancak bu eser hakkında bilgi vermeden önce felsefesinin genel hatlarını aktarmak istiyorum:

-Bilgi Kuramı: İbn Tufeyl gerçek bilgiyi *akıl* ve *sezgi* olmak üzere iki esasa dayandırır. Bilgi deneyin akıl ile aklın da sezgi ile uygunluğudur. İnsan gerçeğe ulaşırken hem tümevarım, hem tümdengelim hem de akıl yürütme yolunu da aşarak sezgi gücünü kullanma aşamalarını gerçekleştirir. Gerçek bize kendisini ancak duyuların, aklın ve ruhun özel terbiyesi (eğitimi) sayesinde açar.

-Varlık Kuramı: Varlık, Tanrı'nın sürekli tecellisinden, tecellilerin somutlaşmasından oluşmaktadır ve varoluş her an yenilenmektedir. Evren, güneşin karşısındaki ilk aynadan başlayarak bir aynalar düzeneği içinde güneşin suretinin aynadan aynaya yansiyarak, son aynadan suya yansımamasından başka bir şey değildir. Böyle olunca en yüce gerçeğe (Tanrı'ya ya da Tanrı'nın bilgisine) ulaşmanın en doğru yolu bu tecellileri alabilmek için insanın kalbini bir ayna gibi parlatabilmesi yani insanın maddi ve manevi pisliklerden, kirlere arınmasıdır. Böylece tecelliler yansımaya başlar, işrak (aydınlanma) olayı başlar.

Özetle, İbn Tufeyl'in öğretisi rasyonel düşünceden yola çıkarak keşif ve ilhama ulaşan ve bu nedenle son aşamada mistisizmle çakışan bir zevk yoludur.

-“*Ruhun Uyanışı*”: İbn Tufeyl, bilgi ve varlık nazariyelerinde ortaya koyduğu gibi insanın kendi başına, “insan-ı kâmil” aşamasına ulaşabileceğini kanıtlamak üzere *Ruhun Uyanışı (Hayy Bin Yakzan)* adlı romanının kahramanı olan Hayy’ı, bütün ömrünü geçirdiği ıssız bir adada canlandırır.

Varsayıma göre, Hayy, kimsesiz adada topraktan kendiliğinden türemiş/mayalanmış; diğer bir varsayıma göreyse bir başka adada dünyaya geldikten sonra bir sandık içinde denize bırakılarak içinde yaşadığı ortama sürüklenmiştir. Hayy’ı adada bir ceylan yetiştirir, ona annelik yapar.

Elli yıl içinde Hayy duyulur dünyanın somut gerçeklerinden adım adım en yüce gerçekliğin bilgisine (Tanrı’nın bilgisine) ulaşır. Bu uzun süreç içerisinde Hayy evreni, varlık kitabını gözlem ve deneylerle, kıyaslamalar ve akıl yürütmelerle çözer, varoluş nedenlerini, anlamlarını ve Tanrı ile olan bağıntılarını kavrar. Aklın imkanlarını sonuna kadar kullanıp, ruhunu ve kalbini kirlilerden arıttıktan sonra yetkin insan (kâmil) aşamasına ulaşır.

İbn Tufeyl, bu romanıyla, insanın oluşumunu, insanı ve doğayı bir yandan kendinden türeme ile açıklamaya çalışırken diğer bir varsayıma göre de skolastik Yeni Platonculuğun tabiat ve akla uygun görüşüyle bağdaştırmaya çalışmıştır. Bu ikinci görüşle filozof doğmuş bir adam; yani yetenekleri ve alıcı gücü üstün, ruhu ve kalbi bir ayna kadar berrak olabilecek bir insan, hiçbir öğrenim görmeden, akli ve doğanın ilhamıyla, deneyleriyle Yeni Platoncu doktrine kolaylıkla ulaşabilir.

İbn Tufeyl, *Ruhun Uyanışı*’nda Hayy’ın yaşam deneyimleri sayesinde doğal, kendisi ve çevresiyle barış içinde, evrenin bütünsel düzeni ile uyumlu ideal bir yaşam tarzını somutlaştırmaktadır ve şu üç sorunu çözümlenmeyi amaçlamaktadır:

- 1- İnsan kendi başına, hiçbir eğitim-öğretim görmeksizin, doğayı inceleyerek düşünme yoluyla, insan-ı kâmil aşamasına, ulaşabilir; başka bir deyişle insani nefis, faal akılla birleşebilir.

- 2- Gözlem, deney ve düşünme yoluyla elde edilen bilgiler, vahiy yoluyla gelen bilgilerle çelişmez, yani felsefe ile din arasında tam bir uygunluk vardır.
- 3- Mutlak bilgilere ulaşmak bütün insanların üstesinden gelebileceği bir şey değildir. Yüce gerçekliklere ulaşmak bireysel bir olaydır.

Dünyada felsefi romanın olduğu kadar Robinsonad roman türünün de ilk örneği olan Hayy bin Yakzan, batıda değişik dillerde çokça baskılar yapmıştır; tercüme edilmiştir. Maalesef, ülkemizin aydınları kendi değerlerini kuran bu türden eserleri bizlere kazandırmayı yüzyıllar sonra ve yine Batı yaptıktan sonra başarabilmiştir (!).

Ana hatlarıyla vermeye çalıştığım İbn Tufeyl'in doğa anlayışı ve bu anlayışın en somut ürünü olan *Ruhun Uyanışı* yapıtı bize şu felsefi sonuçları sağlamaktadır:

- İnsan ile doğa birdir. İnsan hiçbir önbilgiye gereksinim duymadan kendi bilgisinin temellerini, kendisine ve çevresine ilişkin bilgileri doğada yaşayarak edinebilir.
- İnsan bir yaratıcı tarafından yaratılmıştır. İnsanın kendi kendine varolması (meydana geliş açısından) en basitinden yaratılmış nedenlerin sonucundadır.
- İbn Tufeyl'in eserinde yer verdiği gelişim basamakları, Rousseau ve Piaget gibi eğitimci filozofların, psikologların bilimsel olarak daha sonraları da geliştirilen bilişsel gelişim basamakları ile benzerlikler içermektedir.
- İnsan soyut bilgilerini somut gerçekliklerin bilgisi üzerinden kurar. Doğuştan soyut bir işlemsel akıl insanda bulunmaz.
- Hayy, doğadaki canlılardan, hayvanlardan farklı olduğunun farkına varmaktadır. İnsan doğadaki canlıların en üstünüdür. Bildiğini bilen varlık olarak

insan, yaşamını bu refleksif tavır üzerine dolaylı ya da doğrudan kurmaktadır. Bu bir anlamda insanın “doğasıdır”.

- İnsan toplumsallığa bireysellikten geçen bir varlıktır. İbn Tufeyl’in bize vermek istediği en önemli mesajın bu olduğunu düşünüyorum: Kitabın ilerleyen kısımlarında Hayy’ın diğer adada karşılaştığı olayları hatırlayalım.

Bireyselliğini tamamlamamış, kendi bireysel varlığını kurmamış bir insan modelinin toplumsallığın hantal ve pasif yapısı içinde yok olup gittiği görülmektedir. İnsan önce çevresinin, daha sonra kendisinin, daha sonra da kendisinin bu çevreden farklılığının bilincine vardığı an “var”dır. Bu varoluş bizi çeşitli yollara götürebilir tabi ki (İbn Tufeyl’de bu yol işraki yoldur).

- Hayy bin Yakzan ile doğu-batı arasındaki bireysellik farkını da kurabiliriz: Ruhun Uyanışı bir Robinson hikayesi olmamıştır. Robinson adasına kendisiyle birlikte adeta egoizmini, silahına, hakimiyetindeki Cuma’yı getirmiştir.

Ruhun Uyanışı’ndan günümüz ekolojik görüşlerine de atıflarda bulunabilmek mümkündür bu anlamda: Kendi varlığımızı, egemenliğimizi içinden fışkırdığımız doğayı katletmek, onu öldürmek adına yapamayız. Çünkü bunun sonuçları doğanın çocuğu olan biz “Hayy”lara dönecektir.